

Úvodní zamyšlení: středověká univerzitní vzdělanost

Jeroným Pražský byl svérázným univerzitánem. Ačkoli se stal mistrem čtyř univerzit, pařížské, pražské, kolínské a heidelberské, na žádné z nich téměř nevyučoval a nikde nezastával akademické funkce. Mistrem se Jeroným na pražské, kolínské a heidelberské univerzitě stal díky tomu, že mistrovský grad před tím obdržel na pařížské Sorbonně. Obecně rozšířený způsob přijímání do řad mistrovského sboru na středoevropských univerzitách pro již graduované univerzitány, v němž se pařížští absolventi těšili neoddiskutovatelným výhodám, mu umožnil vstoupit do několika nových akademických společenství. Jeroným měl ale na počátku svého studentského života to štěstí, že univerzitní svět byl prozatím relativně otevřený. S propuknutím papežského schizmatu však začaly být bývalé akademické svobody stále více omezovány a postupem doby se prosazovaly normativy, které bezproblémovému putování univerzitánů mezi vysokými učenými bránily.

Disciplinaci akademického života pocítil i sám Jeroným, jehož cílem bylo především provokovat stojaté vody akademického světa. V tomto ohledu se hluboce zapsal do univerzitních dějin nejen v Praze, ale i ve Vídni a Krakově. Z výpovědí inkvizičních procesů, které byly proti němu vedeny v roce 1410 ve Vídni a v letech 1415–1416 v Kostnici, vyplývá, že Jeronýmova vystoupení vskutku budila velké pozdvižení. Pro univerzitány na evropských vysokých učeních však jeho performance bohužel nikdy nebyly pobídkou k hlubšímu vědění, i když ojediněle se mezi masou adeptů vzdělání přece jen našli tací, kteří přímo obdivovali originalnost jeho filozofických idejí a argumentací.

Pět set let, jež uplynulo od upálení onoho „pravého filozofa“ v Kostnici, vyprovokovalo dvě desítky českých a polských medievistů k zamyšlení se nad vlivem univerzitního vzdělání pro formování nových společenských vztahů a reformních náboženských představ v pozdním středověku. Předkládaná monografie nazvaná *Středověká univerzitní vzdělanost* reprezentuje část příspěvků z mezinárodního pracovního zasedání, které se uskutečnilo v Táboře 9.–10. listopadu 2016 pod názvem *Jeroným Pražský 30. 5. 1416. Pozdně středověká univerzitní vzdělanost a intelektuálové v kultuře latinského Západu*. Do předkládané knihy byly zařazeny především texty, které kladou důraz na náboženské a teologické aspekty univerzitního vědění. Samotného Jeronýma Pražského se ale dotýkají pouze dvě studie. Elżbieta Knapke ve stati *Polští biskupové a jejich vztah k českému reformnímu hnutí a návštěvy Jeronýma Pražského v Krakově* zkoumá průběh Jeronýmovy cesty do Krakova na jaře roku 1413 a návazné postoje k husitské reformaci krakovských biskupů, Petra Wysz a Vojtěcha Jastrzębce. První z nich byl velmi vzdělaným univerzitánem, těšícím se autoritě nejen u polských vzdělavců, kdežto Jastrzębiec

jakéhoholi univerzitní vzdělání postrádal. Na rozdíl od Wysze byl ale bezmezně oddán králi Vladislavovi, s jehož přispěním se stal nejen krakovským biskupem, ale i představeným královské kancláře. Za organizátora Jeronýmovy návštěvy Krakova autorka považuje panovnický dvůr, přičemž příčiny této cesty, podbarvené Jeronýmovým vystoupením před králem v převleku, spatřuje ve Vladislavově snaze dozvědět se, jakým způsobem mohou být v jeho království přijímány reformní myšlenky hlášané pražským mistrem. Po Jeronýmově odjezdu z Krakova to byl sám biskup Jastrzębiec, kdo se pokusil mistrovo konání představit na mezinárodní scéně a využít ho pro vykreslení polského panovníka v co nejlepším světle.

Osobě mistra Jeronýma se věnuje i Krzysztof Bracha ve stati *Jan z Frankfurtu a heidelberská univerzita proti Jeronýmovi Pražskému*. Heidelberská univerzita patřila od počátku 15. století k nejhrošivějším odpůrcům nejrůznějších odchylek od náboženské ortodoxie. Z tohoto důvodu vyvolala Jeronýmova snaha vstoupit do mistrovského sboru heidelberského vysokého učení v roce 1406 velmi silnou reakci. Autor ve svém textu analyzuje nejen průběh květnové disputace, kde proti Jeronýmovi vystoupil mistr Jan z Frankfurtu, zvaný Lagenator, ale i jeho protihusitský traktát *Contra Hussitas* z roku 1421, jenž byl ostrou kritikou čtyř artikulů pražských. Spolu s tím Bracha věnuje pozornost i změnám, které v Heidelbergu Jeronýmovo vystoupení vyvolalo. Po jeho disputaci totiž bylo cizím bakalářům a mistrům nařízeno předkládat své teze před přijetím do univerzitního společenství speciální komisi. V roce 1412 heidelberská teologická fakulta dokonce zakázala disputovat o viklefských naukách a o reálné existenci univerzálií. O tři roky později vyvrcholilo její snažení podílem na odsouzení Jana Husa v Kostnici. Pod dohledem heidelberského vysokého učení pak byly v letech 1421 a 1425 vedeny i inkviziční procesy proti několika stoupencům husitství (Helwig Dringenberger, Jan Drändorf, Petr Turnau, Martin Borchard). Srovnáním těchto vystoupení proti neortodoxním náboženským projevům autor zřetelně prokázal, že univerzitní svět začal pod vlivem papežského schizmatu stále tvrději vystupovat proti dřívějším svobodám akademických diskusí.

Proměně klimatu na pozdně středověkých univerzitách je věnována i studie Martina Nodla *Praga mater artium. Translatio studii a pražská univerzita*. Autor se v ní snaží ukázat, zda bylo pražské vysoké učení ve druhé polovině 14. a na počátku 15. století vnímáno jako životodárná matka nových středoevropských univerzit. Skutečnost, že se z pražského prostředí nedochoval žádný text, v němž by některý z pražských univerzitánů reflektoval obecně rozšířený topos *translatio studii* z Řecka do Říma, z Říma do Paříže a následně na další univerzity, Nodl interpretuje jako výraz povědomí o univerzálním charakteru Karlem IV. založeného pražského *studia generale*. Prostřednictvím dochovaných pramenů z krakovské a lipské univerzity rovněž ukazuje, jak komplikovaně byl v učeneckém prostředí vysokých učení, která prokazatelně vycházela z pražského vzoru, reflektován jejich pražský původ, resp. jakým způsobem místní univerzitáni, především krakovští, buď zastírali, či dokonce popírali pražský vzor. Na základě univerzitních a fakultních statut autor dokládá, v čem krakovská a lipská univerzita napodobovaly (opět povětšinou nepřiznaně) pražskou univerzitní samosprávu a způsob výuky.

Na problematiku konkurence pozdně středověkých univerzit, podmíněné politickými okolnostmi, se zaměřila Beata Mozejko ve studii *Mladí měšťané z Gdaňsku a evropské univerzity v pozdním středověku*. Protože veškeré pokusy o založení univerzity na území řádu německých rytířů skončily ve 14. století neúspěchem, byli obyvatelé Gdaňsku nuceni odcházet za vyšším vzděláním na velmi vzdálené univerzity. Prameny

dokládají jejich přítomnost na italských právnických univerzitách, především v Boloni. Do roku 1409 však řada měšťanských synů rovněž studovala na pražské právnické univerzitě či na pražské artistické fakultě. Po vydání *Dekretu kutnohorského* potomci gdaňských měšťanů, hlásících se v Praze k polskému univerzitnímu národu, nejčastěji odcházeli studovat do Lipska a do Krakova, jež byly od Gdaňsku přibližně stejně vzdáleny. V obou případech ale obliba těchto univerzit kolísala. V Lipsku gdaňští měšťané nejčastěji studovali od 20. let 15. století. Po třináctileté válce řádu německých rytířů s Polským královstvím však zájem o Lipsko upadal a na konci století již byly zápisy do lipské matriky výjimkou. Naopak krakovskou univerzitu začali studenti pocházející z Gdaňsku výrazněji navštěvovat právě po třináctileté válce, kdy se město v roce 1466 podřídilo polskému králi. V 15. století ojediněle nacházíme gdaňské studenty i na univerzitách v Rostocku, Greifswaldu, od počátku 16. věku i na nově zřízených univerzitách ve Wittenberku a Frankfurtu nad Odrou. U jednotlivých studentů gdaňského původu autorka, pokud to bylo možné, zkoumala i jejich sociální původ a s ním spojené snahy o získání církevních prebend, farních i kanovníckých, v Gdaňsku i jeho bezprostředním okolí. Konkrétně doložené případy ukazují, že právě univerzitní vzdělání se především pro potomky gdaňských patricijských rodin stávalo možností, jak dosáhnout skvostné církevní kariéry.

Nejrozsáhlejší text v knize reprezentuje studie Dušana Coufala *Mistr Jan z Hradce a kalich. Život a polemické dílo zapomenutého odpůrce Jakoubka ze Stříbra*. Jejím hrdinou je opomíjený pražský mistr svobodných umění Jan z Hradce, který na pražské univerzitě působil do roku 1413. Autor se zaobírá jak Janovým pohnutým životem (jako odpůrce husitské reformace a jako hlasatel kostnických výnosů byl donucen z Prahy v roce 1417 odejít, aby se později ucházel v Kostnici a následně i v Římě o nová církevní benefícia, neboť o ta stará v důsledku revoluce přišel), tak především jeho polemickou literární činností. Největší pozornost věnuje kwestii *Utrum illa que fiunt* z počátku roku 1417, v níž Jan z Hradce hájil autoritu kostnického koncilu a jeho rozhodnutí zakázat husitský kalich. Kontextuální analýzou rukopisů se Coufalovi podařilo identifikovat dalších osm Janových polemických traktátů, v nichž hrají prim především texty, které poskytují návod, jak čelit vybraným tezím stoupců kalicha. Pozornost si zaslouží i autorovy postřehy, které dokládají, jak Janovy texty inspirovaly další protihusitsky zaměřené autory, především Šimona, lektora teologie brněnských augustiniánů, který je využil při sepsání vlastní protihusitské polemiky snad u příležitosti nakonec neuskutečněné disputace mezi husity a katolíky v Brně roku 1424.

Z analýzy pramenů vzniklých v souvislosti s univerzitní výukou vychází Pavel Soukup ve stati *Problematika odpustků v pražských univerzitních kvestiích*. Distribuce odpustků roku 1412 patřila k největším skandálům předhusitských Čech. Křížácká bula, kterou papež Jan XXIII. vypsals plnomocné odpustky pro ty, kdo podpoří válku proti jeho politickému soupeři, neapolskému králi Ladislavovi, se stala předmětem diskusí mezi členy univerzity i terčem protestů v pražských ulicích. Zásadní role v propojování obou sfér připadla Janu Husovi a Jeronýmovi Pražskému: Hus formuloval argumenty proti odpustkové bule a šířil je v kázáních, Jeroným naopak spoluorganizoval studentský happening a při různých příležitostech narušoval kázání farářů propagující prodej odpustků. Stávající pramennou základnu autor rozšířil rozbořením kvestií pocházejících z prostředí pražské univerzity, v nichž se odrážejí debaty o přípustnosti a platnosti papežských odpustků. Zvláštní pozornost přitom věnoval disputaci Jana Husa ze 17. června 1412 a dvěma kvestiím z kvodlibetu Šimona z Tišnova z ledna 1416. U těchto dvou

kvestií poukázal na shodu s argumenty používanými při protestech roku 1412 a zformuloval hypotézu, podle níž by anonymní texty o odpustcích mohly reflektovat neuniverzitní husitskou kritiku odpustků, o níž jinak postrádáme jakékoli zprávy.

Běžné postupy užívané při univerzitní výuce sleduje Zuzana Lukšová ve statí *Exegeze žalmů Mikuláše z Lyry v Postille Litteralis a její odraz v Husově Enarratio Psalmorum*. Na základě textové analýzy rozkrývá přístup Mikuláše z Lyry k exegezi žalmů v jeho *Postille litteralis*. Ta si podle jejího zjištění primárně kladla za cíl osvětlení doslovného, tedy historického smyslu žalmů. Ve vztahu k pražskému prostředí pak autorka zkoumá vliv exegeze Mikuláše z Lyry na Husův spis *Enarratio Psalmorum* a dochází ke zjištění, že Mikuláš z Lyry je společně se sv. Augustinem, Mikulášem Gorranem a Petrem Lombardem jednou z nejcitovanějších autorit, na niž Hus odkazuje. Překvapivě se tak děje i přesto, že se Hus v *Enarratio Psalmorum* na rozdíl od Mikuláše z Lyry primárně zaměřoval na mystické smysly Písma, nikoli na smysl doslovný.

Studie zařazené do monografie *Středověká univerzitní vzdělanost* reprezentují několik přístupů ke zkoumání pozdně středověkých univerzit. Univerzity byly od svého založení specifickým sociálním světem, jenž se svým důrazem na psané slovo zásadně lišil od většinové středověké společnosti. Univerzitáni však netvořili uzavřenou sociální kategorii. Pro jejich životy hrál zásadní roli jejich sociální původ. Stejně tak se ale v jejich činnosti odrážely i politické a náboženské otázky světa. Univerzity si v mnoha ohledech konkurovaly i mezi sebou, útočily na sebe a obviňovaly se z hereze. Jedna chtěla na výsluní univerzitního světa zastínit druhou, což ve svém důsledku dosti zásadně ovlivňovalo návštěvnost jednotlivých vysokých učení a potažmo i kvalitu zprostředkované výuky. Jestliže ještě ve 13. století bylo univerzitní vzdělání ryze exkluzivní záležitostí, pak v průběhu 15. věku se stávalo stále častějším a u některých povolání, především notářských, přímo vyžadovanou nutností. I přes negativní postoje některých minoritních, neortodoxních náboženských skupin k univerzitnímu vzdělání se idea univerzity ve společnosti natolik prosadila, že se univerzitní grady nakonec staly otázkou sociální prestiže, kterou se mnozí vzdělanci honosí do současnosti.

Martin Nodl